

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.288 КК УКРАЇНИ

О.О. Звоненко

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину присвятили свої наукові праці В.О. Навроцький, В.К. Матвійчук, В.Я. Тацій, М.І. Панов, М.І. Хавронюк. Проте, комплексного дослідження щодо суб'єкта злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху і до сьогодні не має.

Метою є дослідження суб'єкта злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Основні результати дослідження. Необхідно зазначити, що визнання суб'єкта вчинення злочину існувало ще у X-XI ст. та певна рівність перед законом осіб, що вчинили злочин. Якщо проаналізувати зміст норм опублікованими сучасним науковцем А.М. Гузом, який використав дані С.В. Юшкова, то виходить, що у п.17 «Короткої Правди» суб'єктом злочину було визначено холопа, а у п.1 і 10 ним є муж або чоловік. В інших (п.6-8, 19-27, 36-40) ознаки суб'єкта злочину взагалі не називаються, а у п.2, 4, 5, 29, 31 – це «хто-небудь», натомість у п 3, 9, 12, 13, 35 – це «хтось» [1, с. 117-118].

Взагалі поняття «суб'єкт злочину» законодавець не використовував навіть у Кримінальному кодексі України 1960 р., а вживав ширше за змістом поняття: «особа, яка вчинила злочин», «особа, винна у вчиненні злочину», «особа, яка засуджена» тощо [2, с. 64].

У кримінальному праві України суб'єктом злочину визнається фізична, осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину вік кримінальної відповідальності [3, с. 117]. Як слушно зазначає Соловійова А.М.: «не можуть бути суб'єктами злочину особи, неспроможні усвідомлювати характер своїх дій або керувати своїми діями (особи неосудні), а також особи, що не досягли віку кримінальної відповідальності» [2, с. 65].

Правові погляди і виклад методологічних основ вчення про суб'єкт І Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Л.Фейербаха та ін. мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. У філософії І.Канта інтерес викликає: 1) переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); 2) осмис-

лення злочину й особи; що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [4, с. 128]. За кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля злочинець – це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права. Воля і мислення, за Г.В.Ф. Гегелем, єдині, так як воля є не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування. При цьому розум і воля, за твердженням філософа, є загальною умовою становлення особи. Осудність само як властивість особи, яка вчинила злочинне діяння, полягає в твердженні, що суб'єкт як мисляча істота знав і хотів. Методологічний підхід до вчення про суб'єкт злочину, який розглядає його через призму філософських кримінально-правових теорій, виявляє цю ознаку, що полягає в тому, що будь-яке діяння, наприклад злочинне, здійснюється фізичною особою, тобто людиною. Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій у російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині в думці, що суб'єктом злочинного діяння може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб [4, с. 129]. Не випадково один із чільних представників класичної школи кримінального права російський криміналіст Н.С. Таганцев підкреслював, що суб'єктом злочину може бути лише винна фізична особа [5].

Цікаву думку з даної проблеми висловив Б.В. Волженкін, що запропонував розрізнити суб'єкт злочину і суб'єкт кримінальної відповідальності. Він вважає, що злочин може вчинити лише фізична особа, що володіє свідомістю і волею [6]. Однак нести кримінальну відповідальність за злочинні діяння можуть не тільки фізичні, але й за певних умов юридичні особи. Здається, що це положення не безперечно і вимагає більш ґрунтовного опрацювання у зв'язку з тим, що на практиці, безсумнівно, виникнуть певні труднощі щодо встановлення умов, за яких юридична особа може нести кримінальну відповідальність. Тому в законодавчому порядку більш детально необхідно встановити докладний перелік умов, відповідно до яких юридична особа при вчиненні злочину може бути визнано суб'єктом кримінальної відповідальності.

Поняття «фізична», «осудна» і «вік кримінальної відповідальності» є ознаками суб'єкта злочину й називаються в науці кримінального права загальними або ще обов'язковими. Суб'єкт злочину, якому притаманні тільки загальні або обов'язкові ознаки, відповідно, називається «загальним» [3, с. 120; 7, с. 9; 8, с. 28]. Крім загальних (обов'язкових) ознак суб'єкта злочину наука кримінального права виділяє також спеціальні (додаткові і факультативні) ознаки, властиві суб'єктам деяких складів злочинів. Наявність у суб'єкта злочину поряд із загальними також і спеціальних ознак свідчить про те, що даний суб'єкт є спеціальним. Відповідно, спеціальним суб'єктом визнається особа, яка вчиняє діяння, заборонене не для всіх без винятку осіб, а тільки для певної категорії, до якої вона належить [8, с. 18-23; 9, с. 20]. З приводу суб'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 288 КК, у диспозиції даної статті зазначено, що порушення допускається «особою, відповідаль-

ною за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування». Таким чином, для визначення суб'єкта аналізованого злочину слід охарактеризувати загальні та спеціальні ознаки осіб, відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних-них переїздів, іншого дорожнього облаштування. У плані характеристики фізичного ознаки слід відразу визначитися, що відповідальним за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування і, відповідно, – підлягає кримінальній відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, є фізична й юридична особа.

Як слушно, на нашу думку, зазначає В.К. Матвійчук повнота поняття «суб'єкт злочину» полягає в тому, що «воно повинно мати повноту обсягу цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття)» [4, с. 83].

Автомобільні дороги місцевого значення в містах і районах міст, що мають підрозділ на райони, закріплюються на праві повного господарського відання за державними комунальними дорожньо-експлуатаційними підприємствами. У такому ж порядку слід визначати власників вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування. Тлумачення викладених аргументів дозволяє зробити висновок, що за дорожньо-транспортну пригоду, що сталася через неналежний стан дороги, вулиці, залізничного переїзду чи іншого дорожнього облаштування та призвело до заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, власності можуть бути представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України», а також це: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм та стандартів, інспектори безпеки руху, виконроби, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, тощо [8, с. 129].

Отже, відразу визначитися у плані характеристики фізичної ознаки щодо відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього забезпечення або за виконання таких робіт і, відповідно, – підлягає кримінальній відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху, є не лише фізична особа, а й юридична особа.

У ст.24 Закону України від 11.02.2005р. «Про дорожній рух», зокрема, зазначено наступне: «Власники доріг, вулиць та залізничних переїздів, керівні працівники дорожньо-експлуатаційних організацій несуть відповідальність, в тому числі і кримінальну, якщо дорожньо-транспортна пригода сталася з їх вини» [12]. Як бачимо, до кримінальної відповідальності, поряд з керівними працівниками підприємств, можуть залучатися також власники автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів тощо.

При характеристиці віку суб'єкта злочину слід виходити з положень ст. 22 КК. Так, у даній статті закріплений загальний (з 16 років) і знижений

(з 14 років) вік кримінальної відповідальності. У плані дослідження злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 288 КК, слід зазначити, що прямих обмежень (крім передбачених ст. 22 КК) у віці диспозиція статті не містить. Дотримуючись положень ч. 1 ст. 22 КК України можна зробити висновок, що суб'єктом порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може бути особа, яка досягла 16-річного віку [13, с. 121]. Але, як зазначають В.І. Гизимчук та В.І. Борисов можливі випадки укладення трудового договору з особою, яка досягла 16 років (ст.56 КЗпП), бо з моменту укладення трудового договору на працівника поширюють свою юридичну силу розпорядження (накази) керівника підприємства (установи, організації) та в порядку підлеглості 16-річний працівник, з причини відсутності прямих заборон, може бути призначений особою, відповідальною за дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху. Відповідно з даного віку особа може порушити дані вимоги безпеки. Однак, при характеристиці віку суб'єкта даного злочину слід враховувати деякі особливості. Насамперед мова йде про здатність людини до праці певного виду, а саме, до керівництва відповідним етапом виробничої діяльності щодо забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів. Чинне законодавство прямо не передбачає вікових обмежень для осіб, відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування, але дещо інший порядок встановлено для деяких безпосередніх виконавців дорожніх робіт [13, с. 122].

Таким чином, можна вважати, що на фізичну особу відповідальність (насамперед з точки зору трудових обов'язків) за дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, повинна покладатися по досягненню їм, як мінімум, у 18 років. Відповідно, тільки з цього віку особа реально зможе вчинити злочин, передбачений у ст. 288 КК України. У відношенні рядових працівників установ, фірм, підприємств та організацій, які здійснюють той чи інший вид дорожніх робіт, існує загальне правило про відповідальність з 16 років.

Характеристика осудності суб'єкта проаналізованого злочину засновується на теоретичному визначенні даного поняття. Під осудністю більшість вчених-криміналістів розуміють здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними [8, с. 3; 14, с. 34]. При цьому, як осудними розглядаються особи, які наділені здатністю критично сприймати навколишню дійсність і за допомогою особистої волі керувати своєю поведінкою, а також, як наслідок, підлягати кримінальній відповідальності за вчинене. До обсягу критичного (аналітичного) сприйняття навколишньої дійсності фахівці з питання про осудність цілком справедливо відносять свідомість винним як фактичної сторони своєї поведінки: діяння, наслідків, причинного зв'язку, так і суспільної небезпеки вчиненого діяння [15, с. 18-23; 16, с. 3]. У плані характеристики суб'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 288 КК України, необхідно зазначити, що таке діяння, полягає у порушенні спеціальних вимог безпеки. Так як винна осудна особа усвідомлює фактичну

сторону своєї поведінки, оскільки при вчиненні злочину усвідомлює сам факт порушення таких спеціальних вимог або не усвідомлює цього, хоча повинна була і могла усвідомлювати. Отже, на наш погляд, логічним є твердження, що для свідомості факту порушення спеціального правила, норми або стандарту винна особа повинна знати зміст даної вимоги безпеки, яку вона порушує. У свою чергу, спеціальними знаннями володіють лише деякі особи, які беруть безпосередню участь у керівництві виробничої діяльності з будівництва, реконструкції, ремонту або утримання вулиць, доріг, залізничних переїздів, дорожніх облаштувань або особи, які безпосередньо здійснюють зазначену діяльність. Отже, усвідомлювати факт і суспільну небезпеку порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може лише обмежене коло осіб. Технічні системи – це джерела підвищеної небезпеки і вони стосуються також суб'єктів інших злочинів.

Як зазначає Зінченко Є.М. таке поняття, більш точно відображає можливість особи виконувати покладені професійні обов'язки, оцінював спеціальну осудність. Більше того, ним було запропоновано дещо інше визначення здатності оператора технічної системи усвідомлювати свою поведінку і керувати ним – «професійна осудність» [17, с. 85-86]. Ідея про визначення на законодавчому рівні поняття «спеціальної» (професійної) осудності отримала негативну оцінку у більшості вчених-фахівців у галузі кримінального права. Піддаючи дану ідею справедливої критики вони, зокрема, вказують, що осудність, як формально певне юридичне поняття не має ні форм, ні видів, ні ступенів [17, с. 45], а неможливість особи усвідомлювати свою поведінку або керувати нею в умовах нервово-психологічних перевантажень слід розглядати з урахуванням суб'єктивного критерію необережності [18, с. 61-62]. Далі, зазначається, що диференціація (дроблення) правової категорії «осудність» може привести до розмивання нормативних меж даного поняття, втрати ним кримінально-правової функції [19, с. 125]. Вважаємо за необхідне додати, що особа визнається неосудною через психічні захворювання, а відсутність спеціальних знань таким захворюванням вважатися не може. На нашу думку, здатність (нездатність) особи усвідомлювати суспільну небезпеку, а також і фактичну сторону порушення спеціальних вимог безпеки слід розглядати трохи в іншій площині – в площині категорії «відповідальність». Можливо законодавець навмисно вжив термін «відповідальним» для визначення суб'єкта порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів. Статтею 9 Закону України від 11.02.2005 р. «Про дорожній рух» визначено, що убезпечення умов дорожнього руху є компетенцією власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів [20]. Власником автомобільних доріг загального користування на праві повного господарського відання є Державна служба автомобільних робіт та Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України». Таким чином, ці служби є особою (юридичною), до компетенції яких входить убезпечення умов дорожнього руху на дорогах загального користування.

При створенні дорожніх умов руху на тому чи іншому етапі кожне з вищезазначених підприємств є відповідальним за дотримання правил, норм і

стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будівельних, реконструкційних, ремонтних робіт або робіт з утримання дорожніх умов руху транспортних засобів. Власниками (на праві повного господарського відання) доріг, що не підпадають під категорію «загального користування», а також вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування є державні комунальні дорожньо-експлуатаційні підприємства. У межах зазначених підприємств, установ і організацій, а також комунальних підприємств дорожнього господарства складається штатний розклад, в якому передбачаються посади осіб, відповідальних за якість виконання певної роботи. Насамперед відповідальною особою є директор (начальник, голова) підприємства (установи, організації). Іншими відповідальними особами є його заступники, а також керівники служб, відділів, дільниць, цехів, фірм, бригад та інших підрозділів. Будучи першою особою в межах очолюваного юридичної особи, керівник своїм вольовим рішенням (наказом) приймає працівників на відповідну посаду і призначає відповідальними за виконання функціональних зобов'язань на певній ділянці робіт з забезпеченню дорожніх умов руху транспортних засобів. В ордері на виконання дорожніх робіт, крім іншого, прямо вказується особа, відповідальна за дотримання термінів проведення робіт, а також за дотримання вимог правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів.

Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будь-яких дорожніх робіт без одержання відповідного дозволу та погодження особами, не наділеними компетенцією на виконання даних робіт, якщо це спричинило заподіяння шкоди життю і здоров'ю людини, власності не може вважатися злочином, караним в порядку ст. 288 КК. У таких випадках настання суспільно небезпечних наслідків слід кваліфікувати як умисний або необережний злочин проти життя і здоров'я людини, власності, або як службовий злочин (ст. 288 КК України).

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що суб'єктом порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, є фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, відповідальна за дотримання вимог правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при проектуванні, будівництві, реконструкції, ремонті або утриманні доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування, яке перебуває в трудових відносинах з власником дороги, вулиці, залізничного переїзду і займає посаду, пов'язану з забезпеченням дорожніх умов руху на відповідному етапі виробничої діяльності або виконує спеціальне розпорядження вищої відповідальної особи або юридична особа. Якщо при введенні в експлуатацію автомобільних доріг, власниками яких будуть приватні особи, суб'єктом досліджуваного злочину може бути власник певної ділянки дорожнього шляху.

Висновок. Отже, суб'єктом злочину можуть бути особи: 1) відповідальні за будівництво, експлуатацію, ремонт чи утримання транспортних об'єктів, тобто працівники, на яких покладено спеціальні обов'язки в цій сфері наказом

або розпорядженням чи які виконують такі обов'язки, виходячи з обійманої посади (начальник шляхової експлуатаційної дільниці, головний інженер проєкту тощо); 2) які виконують такі роботи, причому як безпосередні виконавці (бульдозеристи, водії дорожньо-будівельної техніки, машиністи самохідних машин, машиністи-асфальтоукладники тощо), так і керівники відповідних робіт (майстри, бригадири, начальники дільниць); 3) а також, можуть бути приватні підприємці, що діють на підставі свідоцтва на право зайняття підприємницькою діяльністю та, при необхідності – ліцензії, і виконання дорожніх робіт за договором з власником; 4) юридичні особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Колос М.І.* Кримінальне право в Україні (X-поч. XXI ст.): Монографія: У 2-х т.: Т 1. – К. : Острог, 2011. – 286 с.
2. *Соловійова А.М.* Примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань: Монографія. – К. : КНТ, 2007. – 176 с.
3. Кримінальне право України: [курс лекцій] / Н.В. Чернишов, М.В. Володько, М.А. Хазін. – К., 1995. – 223 с.
4. *Матвійчук В.К., Харь І.О.* Забруднення атмосферного повітря: кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання: Монографія. – К. : Національна академія управління, 2013. – 271 с.
5. *Таганцев Н.С.* Російське кримінальне право: [лекції]. Загальна частина. – Т. 1. – М. 1994.
6. *Волженкін Б.В.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб. – СПб. 2005.
7. Кримінальне право України: [курс лекцій] / Н.В. Чернишов, М.В. Володько, М.А. Хазін. – К., 2005. – 251 с.
8. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. / За ред. проф. М.І. Мельника, доц. В.А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – 465 с.
9. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право: [лекции]: Часть общая. – Т. 1 / Н.С. Таганцев, – [2-е изд., пересмотр. и доп.] – СПб. : Гос. тип., 1998. – 823 с.
10. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник.– [2-е вид., перероб. та допов.] / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 456 с.
11. *Касьянок В.И.* Уголовная ответственность за транспортные преступления. – К. : Голов. изд-во издат. объедин. «Вища школа», 1977. – 32 с.
12. *Грищук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина: [навч. посібник для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Грищук. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – 586 с.
13. *Борисов В.И., Гизимчук С.В.* Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения: Монография. – Харьков : Консуд, 2001. – 158 с.
14. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госуд. изд-во юрид. лит-ры, 1960. – 244 с.
15. *Матишевський П.С.* Об'єкт злочину / П.С. Матишевський // Кримінальне право України. Заг. част: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.]; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.
16. *Матишевський П.С., Андрушко П.П., Шапченко С.Д.* Уголовное право Украины. Общая часть. – К, 1995.

17. *Зинченко Э.Н.* Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ. – Киев – Донецк : Вища школа. Головное издательство, 1979. – 148 с.

18. *Зелінський А.* Про відповідальність за рецидив у новому кримінальному законодавстві. // Журнал «Право України», 1996. – № 5. – С. 61-62.

19. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін / Київ. держ. універ. ім. Т.Г. Шевченка. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 189 с.

20. Про дорожній рух: Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>

21. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 25–26. – Ст. 288.

22. *Здравомислов Б.В.* Посадові злочини. Поняття та кваліфікація. – СПб. 2004.

Звоненко О.О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 288 КК України

У статті на підставі аналізу філософських, кримінально-правових джерел висвітлені основні проблеми щодо суб'єкта злочину, взагалі, та суб'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, зокрема. Запропоноване власне визначення суб'єкта злочину щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху.

Ключові слова: суб'єкт злочину, відповідальність, вік, проектування, будівництво, реконструкція, ремонт або утримання доріг, залізничні переїзди, дорожнє облаштування.

Звоненко Е.А. Субъект преступления, предусмотренного ст. 288 УК Украины

В статье на основании анализа философских, уголовно-правовых источников освещены основные проблемы в отношении субъекта преступления вообще и субъекта преступления, предусмотренного ст.288 УК Украины, в частности. Предложено собственное определение субъекта преступления по нарушению правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения дорожного движения.

Ключевые слова: субъект преступления, ответственность, возраст, проектирование, строительство, реконструкция, ремонт или содержание дорог, железнодорожные переезды, дорожное обустройство.

Zvonenko O. Subject of a crime under Art. 288 of the Criminal Code of Ukraine

The article based on an analysis of philosophical, criminal law sources highlight the major issues in relation to the subject of crime in general and subject crime under st.288 Criminal Code of Ukraine, in particular. Suggest my own definition of the perpetrator for breach of the rules, regulations and standards relating to the provision of traffic.

Keywords: the perpetrator, liability, age, design, construction, reconstruction, repair or maintenance of roads, railway crossings, road improvement.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014.